

Venekeelne haridus ning eestikeelsele õppele üleminek
vääriavad tähelepanu ka riigi hariduspoliitika keskses
programmis "21. sajandi haridus", märgib Ilmar Tomusk.

Eesti keel vene koolis

Ilmar Tomusk

Keeleinspektsiooni peadirektor, haldusjuhtimise doktor

Käesolevas artiklis antakse ülevaade eesti keele kasutamisest vene õppekeelega koolides.

Keeleseaduse § 3 kohaselt on riigiasutuse, kohaliku omavalitsuse ja tema asutuste asjaajamisekeel eesti keel. See- ga peab eestikeelne olema ka kogu muukeelsete avalike haridusasutuste asjaajamine, vaatamata sellele, et õppekeel on neis vene keel, sest asjaajamisekeele valikul õigusaktid erandeid õppekeele alusel ette ei näe.

Asjaajamisekeel

Keeleinspektsioon kontrollis 2000. aastal Tallinna vene õppekeelega üldhariduskoolide asjaajamisekeelt. Selgus, et kõigis kontrollitud koolides on lepingud, õpilasraamatud, isikukaardid ja tarifkatsiooninimekirjad eestikeelsed. Enamikus koolides on ka käskkirjad õpetajate ja õpilaste kohta eestikeelsed ning kirjavahetust teiste asutustega peetakse eesti keeles, seda ka koolides, kus kooli juhtkonna eesti keele oskus on kasin. Õppenõukogu ning hoolekogu koosole-

kute protokollid olid aga kõigis koolides venekeelsed. Haridusministri 29. mai 2000. a määrusega nr 14 kinnitatud "Kooli õppenõukogu pädevus ja tegutsemise kord" ei sätesta kooli õppenõukogu töökeelt ega asjaajamise keelsust. Keeleinspektsioon on teinud selle määruse muutmise ettepaneku, mille kohaselt vene õppekeelega koolide õppenõukogu protokollid otsustusosa tuleks tõlkida eesti keelde.

Koolide õppekava ja ainekavad on enamasti venekeelsed. Võõrkeeli, eesti keelt ja eesti keeles õpetatavaid aineid puudutavad kavad on vastavalt kas inglise, saksa või eesti keeles. Õppekava kui kooli põhidokument peaks olema tõlgitud ka eesti keelde. Neis vene õppekeelega koolides, kus õpetajad ja kooli juhtkond eesti keelt ei oska, lasub eestikeelse asjaajamise korraldamise kohustus sekretäril, kes täidab ka tõlgi kohuseid. Kuidas selline vahendatud asjaajamine kooli juhtimise kvaliteedile mõjub, on iseküsimus.

Ka erakooli asjaajamisekeel on erakooliseaduse § 15 kohaselt eesti keel, kuid erakoolis, kus eesti keel ei ole õp-

pekeel, võib sisemises asjaajamises kasutada eesti keele kõrval erakooli õppekeelt või mõnda muud võõrkeelt. Kuna haridusasutuse sisemise asjaajamise ulatust ei ole õigusaktides määratletud, tuleks siingi reguleerida keelekasutus nõnda, et eesti keeles oleksid kättesaadavad kõik dokumendid, mida on õigus kontrollida koolitusloa väljastanud asutusel ning järelevalveasutustel.

Kooli õppekeel

Põhiseaduse § 37 kohaselt peab Eesti riik tagama igaühele võimaluse omandada eesti keele oskus. See käib ka muukeelsete laste kohta. Samas hoolitsetakse mitte-eesti noorte rahvusliku identiteedi ja emakeele säilitamise eest. Kuigi põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (edaspidi PGS) § 52 praeguses sõnastuses räägitakse eestikeelsele õppele üleminekust, on tegelikult tegemist pigem kakskeelse haridusmudeli rakendamise- ga venekeelses gümnaasiumis. Vaevalt aga oskasid PGS autorid arvata, et sellele mudelile ülemineku üle vaieldakse üle kümne aasta. PGS vastuvõtmisest saadik 1993. aastal on seda

dokumenti muudetud enam kui 30 korral ja tubli kolmandik muudatustest puudub kakskeelsele õppele üleminekut.

Seadusemuudatuste eesmärk on olnud täpsustada lahendust vajavaid probleeme ja määrata vastutus:

- kooli arengukavas määratakse eesti õppekeelele üleminekuks vajalikud ja võimalikud meetmed (arengukava kinnitab kohalik omavalitsus);
- munitsipaalkooli gümnaasiumiastmes ja munitsipaalkooli gümnaasiumiastme üksikutes klassides võib õppekeel olla ka mis tahes muu keel. Loa muus keeles toimuvaks õppetöök annab Vabariigi Valitsus kohaliku omavalitsuse volikogu taotluse alusel;
- õppekeeleks loetakse keel, milles toimuv õpe moodustab vähemalt 60% õppekava mahust;
- mitte-eesti õppekeele koolides alustatakse eesti keele õpet alates esimesest klassist;
- eesti koolis õppivatele mitte-eesti emakeelega õpilastele luuakse tingimused oma emakeele õppimiseks ja rahvuskultuuri säilitamiseks.

PGS praegu kehtiv redaktsioon tundub kooli õppekeele valiku küsimustes olevat niivõrd paindlik, et järgmisteks seadusemuudatusteks siin küll enam kohta ei ole. Seega peaksid asjaomased instantsid tõsiselt kaaluma, milline seaduses pakutud võimalustest antud paikkonnale kõige sobivam tundub, ning seadust täitma asuma.

Muidugi oleks ebaõiglane väita, et ag ongi ainult seadusemuudatuste ettevalmistamisele kulunud. Seaduse vastuvõtmisest möödunud aastate jooksul on tehtud mitmesuguseid ettevalmistusi, mille üle asjaosalised võivad uhkust tunda. 2004. a sügisel töötavad 15 koolis keelekümblusklassid, 64 vene õppekeele koolis õpetatakse mõnda ainet eesti keeles (kokku on Eestis 89 vene õppekeele kooli ja 21 segakooli). Sellega on loodud kindel alus eestikeelsele õppele ülemineku alustamiseks. Küsitlused näitavad, et suur osa lapsevanemaid ja lapsi on huvitatud eestikeelsele õppele ülemineku või vähemalt leppinud selle kui paratamatusega.

Seevastu suuremale osale vene kooli õpetajatest ja koolijuhtidest on see mõte sama vastuvõetamatu nagu kümne aasta eest. Raske öelda, kas nende vilets

eesti keele oskus on selle hoiaku põhjus või tagajärg. Samas on selge, et õpetajate ettevalmistamisele ja nende hoiakute kujundamisele on seni ebaproportsionaalselt vähe tähelepanu pööratud.

Pedagoogi keel

Eesti keele oskuse nõuded on keeleseaduse § 5 lõike 2 alusel kehtestatud nendele pedagoogidele, kes ei ole põhi-, kesk-, keskeri- või kõrgharidust omandanud eesti keeles. Nõuded kehtivad ühtmoodi nii vene kui ka eesti õppekeele koolide õpetajatele, olenemata nende rahvusest või kodakondsusest. Keeleseaduse § 5 lõikes 6 sätestatud erandi raames võib eesti keele oskuse nõudest vabastada tähtajaliselt Eestis töötavad välispetsialistid, nt võõrkeeleõpetajad.

Valitsuse keelenõudeid täpsustava määruse kohaselt peavad pedagoogid valdama eesti keelt kesktasemel; õppeasutuste juhtidele ja nende asetäitjatele, samuti eesti keele ja eesti keeles õpetatavate ainete õpetajatele on kehtestatud kõrgtaseme nõue.

Erakoolides töötavate pedagoogide keelenõuetega on olukord keerulisem. Keeleseaduse § 5 lg 3 kohaselt sätestatakse erasektori töötajate eesti keele oskuse nõue tööülesannete täitmiseks vajalikul tasemel juhul, kui see on õigustatud keeleseaduse § 21 nimetatud avalikes huvides. Viidatud seadusesätte kohaselt ei kuulu haridus aga avaliku huvi valdkonda?!

Erasektori töötajate keelenõudeid täpsustavas valitsuse määruses on kirjas, et kesktasemel peavad eesti keelt oskama vaid need pedagoogid, kelle tööülesannete hulka kuulub õpilaste ja üliõpilaste turvalisuse tagamine erakoolis. Võimalik, et seaduseandja arvates vastutavad kõik kooliõpetajad ja õppejõud ühel või teisel moel turvalisuse eest. Kuid seadusega ei ole pandud õpetajale kohustust koolis turvalisuse eest vastutada, mistõttu ei saa erakooli õpetajatelt (välja arvatud eesti keele ja eesti keeles õpetatavate ainete õpetajad) eesti keele oskust nõuda.

Selline kummaline olukord tekkis pärast seda, kui Eesti poliitikuid olid nõustanud OSCE juristid, kes avaldasid kartust, et liiga rangete keelenõuete kehtestamisel võivad Eesti erakoolide arengule olla hukutavad tagajärjed. Kuna

aga vene õppekeele üldharidus-erakoolide osakaal on väike, ei ole vähemalt esialgu põhjust karta, et seal võiksid leida tööd kõik need õpetajad, kelle eesti keele oskus ei vasta riigi- või munitsipaalkoolis esitatavatele nõuetele.

Et kasina keeleoskusega õpetajaid sugugi vähe ei ole, näitab keeleseaduse täitmise järelevalve elektrooniline andmebaas, mis lubab analüüsida järelevalve tulemusi alates 1997. aastast.

Vene õppekeele koolis töötab praegu umbes 4400 õpetajat. Nende hulgas on 10% eesti keeles hariduse omandanud eestlasi. Vene ja muust rahvusest õpetajate (vastavalt 78% ja 12%) hariduse keele kohta andmed puuduvad, kuid eeldatavasti on see enamikul olnud vene keel, sest teadaolevalt on vene õppekeele kooli õpetajad oma pedagoogihariduse omandanud endise NSV Liidu enam kui 50 kõrgkoolis.

Keeleinspektorid on kontrollinud alates 1997. a muukeelsete üldhariduskoolide pedagoogide ja koolijuhtide eesti keele oskust 1846 juhul. See hulk on üldistuste tegemiseks piisavalt usaldusväärne.

Esmakontrolli käigus tuvastati, et 1303 (70,6%) juhul ei vastanud keeleoskus kehtestatud nõuetele. Eriti muretekitav on koolijuhtide halb eesti keele oskus. Kontrollitute hulgas on olnud 298 direktorit ja õppealajuhatajat, kellest 250 (83,9%) puhul ei olnud keeleseaduse nõuded täidetud. Praegu seisab ees Narva koolijuhtide järelkontroll. Linnavalitsusest saadud andmed näitavad, et ainult kolm direktorit 33 kontrollitavast on ettekirjutuse täitnud. Kõnekas on seegi asjaolu, et kaks neist on Tartu Ülikooli diplomiga koolijuhid, erinevalt ülejäänutest, kes tõendavad oma kõrgharidust diplomitega, mis antud välja Karjalas, Kostromas, Magnitogorskis, Voronežis, Arhangeliskis, Smolenskis ja teistes ajaloolistes paikades.

Juhiluba kinnitab, et inimene oskab juhtida autot. Kahjuks ei peegelda aga keeletunnistus enamikul juhtudest selle omaniku võimet eesti keeles suhelda. Seetõttu ei piirdu inspektorid enam ammu lihtsalt keeletunnistuste kontrollimisega, vaid teevad kindlaks ka pedagoogi eesti keele oskuse vastavuse tunnistusele märgitud tasemele. Mainitud 1846 juhust kontrolliti tegelikku eesti keele oskust 1289 juhul, 1010-l (78,3%)

neist ei vastanud tegelik keeleoskus tunnistusel märgitule.

Järelkontrolli käigus kontrolliti 477 pedagoogile tehtud ettekirjutuse täitmist. Järelkontrolli aja määramisel lähtus inspektor pedagoogi algsest keeleoskusest ja selle nõutava tasemeni viimiseks kuluvast ajast. Selgus, et aasta või kahe aasta jooksul oli oma keeleoskuse keeleseaduse nõuetega suutnud vastavusse viia vaid 80 inimest (16,8%).

Ettekirjutuse viletsat täitmist ei tahaks pedagoogide õpivõimele süüks ajada. Pigem on see suhtumise küsimus, millega keeleametnikud on vene kooli juhtidele ja õpetajatele eesti keele oskuse nõudeid selgitades korduvalt kokku puutunud: esimese asjana püütakse tõestada, et vene kooli õpetaja saab eesti keelele suurepäraselt hakkama, sest tema töökeel on vene keel, õpilased räägivad vene keelt ja kolleegidega suhtleb ta ainult vene keeles. Ja mitte ainult kolleegidega – ka poes, tänaval ja ametiasutustes suheldakse temaga ainult vene keeles, eestlased aga, kui neid kohtab, oskavad piisavalt vene keelt. Need kõik tunduvad olevat nii vääramatud argumendid, mille kõrvalt ühtse haridussüsteemi kujundamisest jääb vaid ilusaks jutuks. Kahjuks on selliseid hoiakuid võimendanud venekeelne meedia.

Hoolimatut suhtumist eesti keelde ja selle oskamise vajadusse näitab ka aastail 1997–1998 läbi viidud Tallinna venekeelsete koolide ja koolieelsete lasteasutuste töötajate kategooriatunnistuste kontroll. Ilmnes, et 2800 kontrollitud tunnistusest oli 497 sellised, mille kohta puudusid eksamikeskuse registris andmed või oli tunnistuse omanik omal käel kategooriat tõstnud ja tunnistusele märgitud kategooria ei langenud kokku eksamiprotokolliga. Keeleinspeksioon esitas andmed Tallinna Politseiprefektuuri kriminaalpolitseile, kuid ainult mõni üksik juhtum jõudis kohutlahendini, kuna oletatavast võltsingust oli uurimise ajaks möödunud juba üle viie aasta. Võltsitud tunnistuste teema aga ei ole sellega kuhugi kadunud. Meenutagem, et kategooriatunnistused, mis pidid kaotama kehtivuse 1. jaanuarist 2004, viidi vastavusse eesti keele oskuse tasemetega (jäid tähtajatult kehtima). Selle poliitilise otsuse tulemusel võivad ehk mõnevõrra paraneda keele-

seaduse täitmise formaalsed näitajad, kuid eesti keele õpimotivatsioon on oluliselt langenud. Huvitav on ka märkida, et pärast kategooriatunnistuste kehtimajätmise otsust on osa inimesi, kel mõne aasta eest tunnistust ei olnud, selle ootamatult üles leidnud.

Eesti keele õpetaja

Mõni sõna ka eesti keele õpetajatest, kellest õieti ei peaks keeleoskuse nõuet järelvalve taustal rääkimagi. Eesti keele õpetajaks saab õppida ainult eesti keeles ja seega ei pea eesti keele õpetaja oma eesti keele oskust tunnistusega tõendama. Paraku näitab haridus- ja teadusministeeriumi seirekeskuse statistika, et 694 venekeelse üldhariduskooli eesti keele õpetajast on erialane ettevalmistus vaid 461-l. Keeleinspektorid on kontrollinud 165 eesti keele õpetaja eesti keele oskust ja tuvastanud, et neist 51 eesti keele õpetaja (30,9%) eesti keele oskus ei vastanud nõuetele. Võrreldes 1997. aastaga, on olukord mõnevõrra paranenud, kuid paaril viimasel aastal on keeleinspeksioon saanud kaebusi tööandjalt või lastevanematelt, kes on kahelnud erialase ettevalmistusega eesti keele õpetaja eesti keele oskuses. Kaebuste lahendamise käigus on selgunud, et õpetaja, viidates keeleseaduse § 51 lõikele 3, mis vabastab eesti keeles hariduse omandanu tasemeeksami sooritamise, keeldub keeleinspektoriga suhtlemast ning töötab rahumeeli edasi.

Küsimus, kuidas on võimalik, et eesti keeles hariduse omandanud eesti keele õpetaja räägib ja kirjutab vigaselt, vajab aga kindlasti vastust. Riigil oleks odavam tagada eesti keele õpetajate hea erialane ettevalmistus kui hiljem tööandjatele töötajate eesti keele kursusi kinni maksta.

Mis saab edasi?

Vene õppekeele koolides praegu töötavast umbes 4400 õpetajast on ligi 700 eesti keele kui teise keele õpetajad. Seega tuleb paari tuhande õpetaja puhul kõne alla võimalus, et nad peavad hakkama oma õppeainet õpetama eesti keeles. Eestikeelne aineõpetus eeldab õpetajalt väga head (vähemalt kõrgtasemele vastavat) eesti üldkeele oskust ning lisaks põhjalikku aineterminoloogia tundmist nii eesti kui ka vene keeles.

Keeleinspeksiooni järelvalvetulemused näitavad, et 70–80% õpetajatest eesti keelt nõutaval kesktasemel ei oska. On selge, et lähema kolme-nelja aasta jooksul nad eesti keelt eestikeelseks aineõppeks vajalikul tasemel selgeks ei õpi. Mis saab? Kas jätkub valdavalt venekeelne õpe (nagu PGS erandina lubab) või hakatakse õpetama eesti keeles? Esimesel juhul tagatakse õpetuse senine kvaliteet vähemalt seni, kui jätkub vajaliku ettevalmistusega õpetajaid, sest Eesti kõrgkoolid venekeelse gümnaasiumi jaoks aineõpetajaid enam ette ei valmista. Teisel juhul langeks nii aineõpetuse kui ka eesti keele oskuse tase. Kes oskaks öelda, kumb kahest halvast on vähem halb?

Eestikeelsele õppele ülemineku tähtaeg ning ettevalmistustööd on põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses sõnastatud niivõrd paindlikult, et alustada võib (ja ongi juba alustatud) üksikutes koolides üksikute ainete kaupa, olgu need kas või käsitöö, kehaline kasvatus ja muusikaõpetus. Ülemineku täpsetest tähtaegadest olulisem on, et riik jääks kindlaks ühtse haridussüsteemi põhimõttele. Seetõttu vajaksid venekeelse hariduse ning eestikeelsele õppele ülemineku küsimused tähelepanu ka riigi hariduspoliitika keskses programmis "21. sajandi haridus".

Kui venekeelne kool tahab venekeelse õpetuse andmist jätkata täies mahus ka pärast seaduses määratud üleminekutähtaega, on üks võimalus määratleda end vähemusrahvuse õppeasutuseks, kasutada sellele põhiseaduse § 37 lõikes 4 antud õppekeele valiku võimalust ning jätkata oma tegevust erakooliseaduse alusel. See langeks kokku vene poliitike viimastel aastatel väljendatud sooviga, et venelasi koheldaks vähemusrahvuseks ning nad võiksid kasutada kõiki vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooniga antud õigusi. Siis oleks vene kogukonnal ka rohkem võimalusi osaleda oma haridusajade korraldamisel.